

LOODI MÕISA AJALOOST

Mart Siilivask, kunstiajaloolane, Muinsuskaitseameti vaneminspektor

Loodi mõis (sks *Kersel*, orduajal ka *Teddo*, *Thedo Moysa*) kuulub ajaloolise haldusjaotuse järgi Liivimaa kubermangu, Viljandi kreisi ja Paistu kihelkonda. Mõis kuulus ordu ajal Tödwenite suguvõsale, 16. sajandi lõpust Klodtide suguvõsale ning 1679. aastast mõisate võõrandamiseni von Bockidele. Klodtide nimest on tuletatud ka mõisa eestikeelne nimi (*Klotenhof*=Loodi).

Tegemist on olnud Liivimaa mõisate hulgas keskmise suurusega mõisavaldusega, mille suurus oma hiilgeaegadel, 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul ulatus 15 adramaani.

Varaseimad teated mõisa kohta pärinevad 16. sajandist, mil see kuulus Tödwenitele. Gadebuschi kroonika andmetel pärandas Wolmar Tödwen mõisa oma pojale Heinrichile, kelle valduses oli see 1584. aastal. Loodile kuulusid sel ajal Loodi, Milistvere ja Pahuvere küla, lisaks praeguseks kadunud külad Mohns, Mainas ja Budenkund. Hiljem eraldati Pahuvere (*Willust*) omaette mõisana. 16. sajandi lõpul päris mõisa Heinrich Tödweni poeg Odert, kelle rootslased 1599. aastal vangistasid ja hukkasid (*verwillkürt*).¹

Mõis läks seejärel viimase omaniku õele Mariale ja tema abielu kaudu Anton Klodtiga ühtlasi von Klodtide perekonna valdusse.² Anton Klodti lese Maria Klodti valduses on mõis veel 1622. aastal. Klodtide ajal on mõisasüda viidud Loodi vanamõisast praegusele kohale.³ 1641. aastal läänistati Loodi ja Pahuvere mõis eelmiste pojale Wolmar Klodtile.

1679. aastal müüs tema poeg major Otto Wilhelm Klodt Loodi ja Pahuvere oma õepoegadele, Lahmuse mõisniku Heinrich von Bocki ja Elisabeth Klodti poegadele ooberstleitnant Bernhard von Bockile (1625–1679) ja ooberst Wilhelm von Bockile. Viimati nimetatut suri 1689. aastal lastetuna ning valduse päris tema vennapoeg kapten Claudius (Claes) von Bock (srn 1738).

1728. aastal andis Claudius von Bock mõisa üle oma vennapojale Berend Johann von Bockile.⁴ Berend Johann von Bock (1701–1769) oli 18. sajandi keskpaiku mõjukas aadlipoliitik, 1742. aastal valiti ta Liivimaa maanõunikuks ning täitis hiljem Liivimaa õuekohtu assessori ja ülemkonsistoriumi presidendi kohuseid.

1731. aastal abiellus ta Katharina Elisabeth von Oettingeniga (1715–1747). Sellest abielust sündis kolm last: tütar Eva Juliane (snd 1736), kes abiellus Bernhard Reinhold von Roseniga, ning pojad Berend Ludwig (snd 1738), hilisem Loodi ja Vardi mõisnik, ja Wilhelm Gustav (snd 1742), hilisem Pahuvere ja Vaimastvere mõisnik. 1748. aastal, pärast esimese abikaasa surma, abiellus Berend Johann von Bock Võisiku mõisa pärijanna Helene von Schulzega. Sellest abielust sündis samuti kolm last: kaks tüdruku (snd 1749, 1754) ja poeg Georg Carl Heinrich (snd 1758), hilisem Võisiku mõisnik ja „keisri hulluna“ tuntud Timotheus von Bocki isa.

¹ Stryk, 390.

² Hagemeister, 170.

³ Baltisches Historisches Ortslexikon, 219.

⁴ Genealogisches Handbuch, 574 (muu hulgas viidatud veale Stryki raamatus).

Von Bockide vapp.

Berend Johann von Bock.

1769. aastal päris Loodi Berend Johann von Bocki vanim poeg, maakohtu assessor Bernhard (Berend) Ludwig von Bock (1732–1815). 1764. aastal oli ta abiellunud Helene Juliane Zoege von Mannteuffeliga Eistverest (*Eigstfer*) ja neil oli neli last: poeg Berend Reinhold (1766 – enne 1795), tütre Friederike Helene (snd 1768) ja Wilhelmine Margarethe (snd 1769) ning poeg Heinrich August (snd 1771).⁵

1795. aastal elas mõisnikepaar mõisas koos täiskasvanud poja Heinrich Augusti (vanem poeg oli vahepeal surnud) ja tolle abikaasa Friederica Helena von Stackelbergi (24) ning tütarde Friederika Helena (27) ja Wilhelmina Margaretha (26) ning nende seltsidaami Maria Christiana von Ulffiga (64). Mõisas elas ka teenijarahvas: mõisavalitseja Jaan ühes oma teise naise Mari (Holstrest) ja üheksa lapsega; lasteteenija Kaddri (16), kutsar Peeter (67) koos naise Madli ja kahe pojaga; surnud mõisaaedniku Mihkli kaks tütart; kangur Hindrik nelja lapsega; toapoiss Matt (18), toatüdruk Ann (15); mõisa kokad Juhann (45) ja Jürri (39), viimase naine Epp; toapoiss Peeter (43), tema naine Kaddri (Heimtalist) ja poeg Berend (4); kangruõpilane Juhan ja tema naine Eppo kolme lapsega; tallipoiss Mihkel, vahimees Hans; karjanaine Els; aednik Hindrik, tema naine Anne ja tütar Eppo; pesunaine Eppo (25), kubjas Jüri (33) koos naise ja kahe tütrega, kilter Mert, naine Ano kahe lapsega; lehmakarjane Hans (25) ühes naise (Õisust) ja tütrega; kangrupoiss Jaak (17); kokapoisid Jaan (20) ja Jaan (21), kutsar Jüri (32); mölder Margus (39), naine Krõõt ja tütar Eppo; lehmakarjane Margus (36); köögitüdruk Ello (18); väljavaht Hans (40) koos naisega (Heimtalist) ja kolme lapsega; toatüdrukud Anno (16) ja Tiina (43); toapoiss Kild (28) ning kingsepp Juhann (17) – kokku 72 hinge.⁶

1803. aasta veebruaris sõlmitud pärandiloovutusaktiga (*Erbcessionstransacte*) loovutas Bernhard Ludwig von Bock Loodi 2000 rubla suuruse aastase ülalpidamiskulu eest oma pojale Heinrich Augustile.

⁵ Genealogisches Handbuch, 577.

⁶ EAA 1865-3-209, l. 4.

Landrat Heinrich August von Bock - Kerck & Schwaghof
 geb. 1771 März 27 gest. 1863 März 21 mit seinen beiden Söhnen
 Heinrich
 geb. 1818 November 18 gest. 1903 Februar 25
 Woldemar
 geb. 1816 November 9 gest. 1903

Heinrich August von Bock koos poegadega.

Heinrich August von Bock (1771–1863) oli valgustusaege Liivimaa väljapaistvamaid aadlipoliitikuid, õppinud Valgas Heitmanni pansionikoolis ja hiljem koduõpetajate käe all ning teeninud seejärel Venemaal Semjonovi kaardiväerügemendis, kust lahkus 1792. aastal kapteni aukraadis. Erru läinuna pühendus H. A. v. Bock kodumaal tsiviilkarjäärile, olles kõigepealt Pärnu Kreisikohtu ja Pärnu-Viljandi Maakohtu assessor, seejärel 1802–1827 Pärnumaa kreisisaadik ning lõpuks 1827–1847 Liivimaa maanõunik ja Pärnu-Viljandi kreisi ülemkirikueestseisja. Ta oli oma aja väljapaistvamaid liberaale, kaitstes majanduses vaba konkurentsi põhimõtteid ja oponeerides sellelt seisukohalt 1804. aasta talurahvaseadusele. Samuti oli ta üks Tartu ülikooli asutajaid. Juba 1809. aastal (38-aastasena!) valiti ta Liivimaa Üldkasuliku Ökonoomilise Sotsioteedi auliikmeks. Peale selle tegeles ta ajaloo ja numismaatikaga. Tal oli üks Liivimaa esinduslikum mündikogu ning ta oli 1834. aastal üks Riia Ajaloo ja Muinasteaduste Seltsi asutajaid ja valiti 1859 Õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks.⁷

H. A. v. Bocki esimene lastetuks jäänud abielu Friederike Helene von Stackelbergiga (1791–1815) lahutati 1815. aastal. Samal aastal abiellus ta uuesti Sophia Auguste von Wrangelliga Maidla mõisast. Sellest abielust sündis kaks poega, Woldemar (sünd 1816) ja Heinrich (sünd 1818). Abikaasa sureb paraku juba 1825. aastal. Kolmandat korda

⁷ DBBL, 78.

Heinrich von Bock.

Wilhelmine von Bock-Schröder-Devrient.

abiellus Heinrich August 1838. aastal endast 30 aastat noorema Charlotte Juliane von Siversiga (1803–1881) Heimtali mõisast.

H. A. v. Bocki surma järel 21. märtsil 1863 võtab tema kahe poja, Liivimaa maanõuniku ja maamarssali Heinrich von Bocki ja õuekohetu aseesimehe Woldemar von Bocki vahelise kokkuleppe alusel valduse üle Heinrich von Bock.⁸

Heinrich von Bock (1818–1903) oli nagu ta isa ja vanavanaisagi tunnustatud rüütelkonnapoliitik, temast kujunes balti aadli konservatiivse suuna võimekas liider. Selleks olid loodud ka kõik eeldused. 1837–1840 õppis ta Tartus juurat, seejärel reisis ja täiendas end Saksamaal, Prantsusmaal ja Itaalias. 1845–1857 majandas ta Trikätä rüütelkonnamõisat, 1857–1864 aga jõudis järg Loodi kätte. Kahel korral (1867–1872 ja 1884–1887) oli ta Liivimaa maanõunik ja 1872–1884 maamarssal. Teda iseloomustatakse kui andekat diplomaati ja hiilgavat läbirääkijat, kuid neist lihvitud oskustest jäi siiski väheks, et võidelda 19. sajandi lõpul peale tungiva venestuse vastu. Juba 1878. aastal hoiatas ta haldusreformide eest, mis võivad viia Balti erikorra ja senise iseolemise kadumisele. 1887. aastal astus ta tagasi, sest ei olnud suutnud ära hoida Manasseini revisjoni, mille kohaliku sakslasest ülemkihi jaoks saatuslikke tagajärgi oli ta ette näinud.⁹

Heinrich von Bocki abikaasa Wilhelmine von Bock-Schröder-Devrient (1804–1860) oli rahvusvahelise tuntusega ooperiprimadonna. Wilhelmine Schröder sündis Hamburgis tenori ja näitlejanna lapsena. Ta tähelend algas Pamina rolliga Mozarti „Võluflöödis“ (1821) ning Leonorena Ludwig van Beethoveni „Fidelios“ (1822) Viini õueteatris. Järgnes 20 aastat edukat karjääri Dresdeni kuninglikus ooperiteatris, nimirollid Richard Wagneri „Tannhäuseris“ ja „Lendavas Hollandlases“, külalisesinemised Pariisis (1830), Londonis (1833, 1837), Berliinis ja mujal, sh Riias (1847). Nii esimene abielu draamanäitleja Carl Devrientiga (1823–1828) kui ka 1847.

⁸ Stryk, 391.

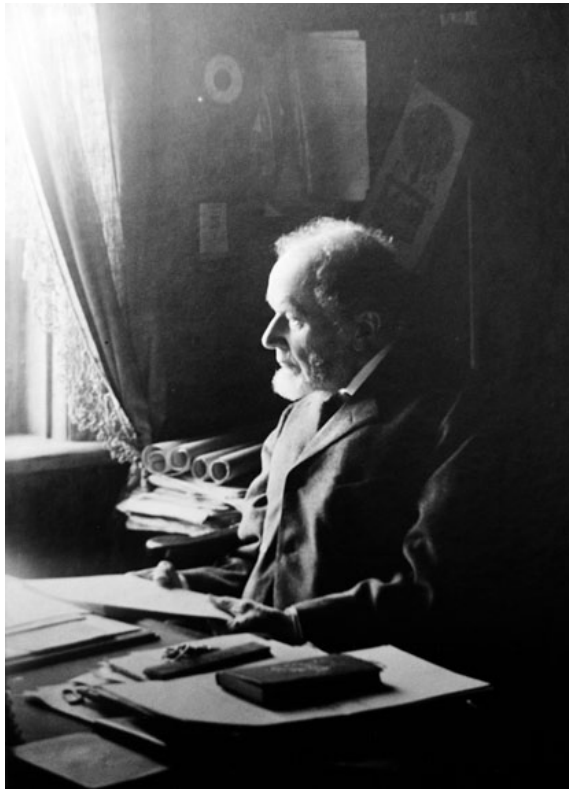
⁹ DBBL, 79.

aastal sõlmitud teine abielu ohvitser Döringiga lahutati, viimane 1848. aastal. Samal aastal haaras Saksamaad revolutsioonilaine, millega läks kaasa ka vabameelne lauljatar. Süüdistatuna 1849. aasta mais aset leidnud Dresdeni ülestõusule kaasaaitamises lauljanna vangistati ning tal tuli Saksamaalt lahkuda.¹⁰

1850. aastal abiellus Wilhelmine Gothas endast 14 aastat noorema Liivimaa aadliku Heinrich von Bockiga. Esialgu asuti elama Trikåta rüütelkonnamõisa Liivimaa läti alal, kuid 1857. aastal, kui Heinrichil tuli üle võtta perekonna pärusmõisa majandamine, koliti Loodile. Loodi härrastemaja nimetab suurlinnaeluga harjunud mõisaproua ühes oma kirjas vanaks öökullipesaks, kus pole ruumi kaasatoodud mööblile ja maalidele. Abikaasaga liitis teda aga kirjandus- ja muusikahuvi. Pimedatel talveõhtutel loeti üksteisele Goethet ette või siis mängis härra klaverit ja proua võis oma kaunil häälel kõlada lasta – publikuks vahest vähesed naabermõisate aadlikud või oma teenijarahvas. Kord olevat lauljatar pärast üht sellist musitseerimist nutma puhkenud ja lausunud: „Mul peab olema minu maailm, muidu tuleb mul surra!“ 1856. aastal tegi Wilhelmine *come-back* i kontsertartistina ja tal õnnestus taas laulda ka Dresdenis, kuid tema edukas esinemine ärritas sealseid võimukandjaid. Seejärel kavatses lauljatar sõita Ameerikasse, et pääseda „kõdunenud Euroopast“, ent haigus ei lubanud tal kavandatud reisile asuda. Wilhelmine von Bock suri 1860. aasta jaanuaris Saksamaal Coburgis 56. eluaastal. Tema põrm sängitati Dresdeni Kolmainu kalmistule.¹¹

Heinrich von Bocki vanem vend Woldemar (1816–1903), kes oli 1863. aastal pärandist loobunud, õppis 1833–1835 Tartu ülikoolis õigusteadust, tegutses algul Maakohtu assessori ja õuekohtu abiesimehena Viljandis, seejärel alates 1857 Riias, olles Baltische Monatsschrifti kaastööline; alates 1867 aga Saksamaal, kus tegutses vabakutselise publitsistina ja andis välja ajakirja Livländische Beiträge (1–3, 1867–1871), mis kaitses Liivimaa evangeelset kirikut vene panslavistide rünnakute eest. Samuti osales ta Riia Ajaloo ja Muinasteaduse Seltsi tegevuses.¹²

Viimaste Bockide ajast 19. sajandi lõpust on 1920. aastatel üles kirjutatud ka suulist traditsiooni. Selgub, et omanikud ei elanud kohapeal: Loodi mõis oli juba pikemat aega rendil, sest omanik maamarssal Heinrich von Bock elas Riias. Tema voli-

Woldemar von Bock.

¹⁰ Glümer, 20 jj.

¹¹ Samas, 203.

¹² DBBL, 80.

nikuks koha peal oli Vardi mõisa pidaja Bernhard von Bock. Tegelikult oli ka Vardi H. v. Bocki omandus. B. v. Bock oli ühtlasi kihelkonna eestseisja, kes juhtis kihelkonna konventi, kuhu kuulusid kohalikud vallavanemad ja mõisnikud. „Et tal langetõve hood peal käisid ja et teda oli kerge vihastada, ei peetud tast suurt lugu [---] Neid koos Heimtali Sieversiga loeti vanameelsete hulka. [---]“ Valla ja talunike vahekord mõisa ja pastor Bergmanniga oli 20. sajandi algul terav Liassilla protsessi pärast. Mõisa ja valla vahel käis nimelt vaidlus selle üle, kelle kohustus on silda remontida, kusjuures pastor asus vaidluses mõisnike poolele. „Pärast mõisaomanik H. v. Bocki surma algas vald mõisa pärijatega pikemat protsessi, mille nõudmise kindlustamiseks mõisa peale isegi keelumärkus tehti. Protsessi lõpetas siiski vallavolikogu. [---] 1905. aasta sündmused möödusid siiski rahulikult, mõisnike vastu mingit vägivalda ei tarvitatud [---]“¹³

Loodi Bocki (H. v. Bocki) mäletatakse teoorjuse ajast kui võrdlemisi leebet ja inimlikku mõisnikku, võrreldes nt range ja despootliku Õisu Siversiga, kes teolisi nädala keskel põllult koju ei lubanud. Mõisa põhisissetuleku 19. sajandi teisel poolel moodustas lambakasvatus. Lambad toodi Saksamaalt ja vill veeti Riiga, kus igal aastal oli nn villalaat. Mõisas olid ka õlle- ja viinavabrik. Talude päriseksostmine algas 1864–1865. Mäletatakse veel, et patroonina tegi mõisnik vallale annetusi: nt on Loodi Bock 1883. aastal „annetanud 5 rubla vallakoolile oreli ostmiseks, proua aga kimbu lilla.“¹⁴

Heinrich von Bock ja tema vend Woldemar surid mõlemad 1903. aasta kevadel. Mõisavalduse päris Woldemari poeg, Vardi mõisa omanik Bernhard von Bock (1847–1911), kes oli ühtlasi Loodi Bockide meesliini viimane esindaja. Tema ainus laps, tütar Alma von Bock suri 1893. aastal tuberkuloosi ja on maetud Loodi perekonnakalmistule. Mõisnike viimne puhkepaik asub mõisa lähedal Loodi-Püstmäe lehisosalus, mille 1820. aastal olevat rajanud Heinrich August von Bock lehiseseemneid külvates.

1913. aastal omandas valduse Bockide Lahmuse harust Päri (*Ninigaal*) mõisast pärinev Alfred von Bock (snd 1875), kelle kätte mõis jäi võõrandamiseni. Alfred von Bock tuli Loodile Ida-Preisimaalt Dargaust ja astus 1918. aastal vabatahtlikuna Balti rügementi, kuid see ei päästnud mõisat võõrandamisest. 1920. aastate lõpuni jäi mõisasüda siiski Bockide valdusse.

1929. aastal andis põllutöoministerium mõisahoone Loodi algkoolile, kes töötas seal 1967. aastani. Pärast kooli sulgemist läks hoone Viljandi rajooni laste ja noorte spordikooli valdusse, tiibhoonet kasutas 1970.–1980. aastatel kohalik sidejaoskond. Hoone arvati amortiseerunuks ja see oli määratud lammutamisele. 1987. aastal võeti hoone kohaliku tähtsusega kultuurimälestisena kaitse alla. 1990. aastate lõpust 2010. aastani oli mõisakompleksi omanik OÜ Nomiko Agro, kelle valduses hooned seisid kasutusetä ja lagunesid. 2001. aastaks oli peahoone avariilises seisundis. Aastatel 2002 ja 2003 tehti muinsuskaitseameti rahaga katuse avarii-konserveerimistöid, kuid seejärel jäi hoone taas tühjuna seisma ja lagunema. Alles 2010. aastal alustas uus omanik hoonete korrastamist.

¹³ EKM EKLA F.172 M4:3, 40jj

¹⁴ EKM EKLA, 17jj.

Loodi mõis juunis 1912. Jaan Rieti foto. VMF 424:307/8152.

Loodi mõisa peahoone juunis 2011. Autori foto.

Loodi mõisa praegune puidust murdkelpkatusega härrastemaja pärineb 18. sajandist.

2001. aastal enne avarii-konserveerimistöid tehtud uuringute käigus avastati hoone vestibüülis 18. sajandi keskelt pärinevad baroksed lae- ja seinamaalingud – punase, sinise ja valge liimvärviga otse palkseinale maalitud taimornament ja maalitud talalae. Samasugused talalae on säilinud hoone vanema osa teisteski ruumides.¹⁵

Stiilianaloogide järgi otsustades pärineb peahoone härrastetiib aastatest 1730–1750. Analoogseid barokkstiilis härrastemaju leidub Läti alal, kuulsaim on 1760. aastatest pärinev Ungrumuiža (*Orellen*), mis näib olevat Loodist mõnevõrra hilisem. Eesti alal on stiilianalooge säilinud vähe: Põhja-Liivimaa mõisahoonetest näib olevat olnud ühisjooni Rasina, Lõve ja Suure-Kambja mõisa peahoonega (viimases olid analoogilised talalae ja fassaadidel püstlaudvooder). Samast perioodist on ehedal kujul säilinud Rápina lähedal asuv Toolamaa härrastemaja ning mõnevõrra ümberehitatud kujul Tilsi Põlvamaal ja Sänna Võrumaal. Samast perioodist pärit maalitud talalagesid leidub Tartus Kuramaa printsessi majas (ehitatud enne 1770. aastat), samuti Hiiu-Suuremõisas ja Saaremaal Pidulas. Põhja-Eestis pärineb samast perioodist Järvamaa Albu mõisahoone, kus on samuti avastatud samasuguseid puidule kantud lae- ja seinamaalinguid. Välisarhitektuurilt Loodiga sarnase murdkelpkatusega baroksed härrastemajad on Lääne-Virumaal Kütül ja Roelas (1760. aastad). Samasugune katus oli ka 1749–1753 ehitatud Sagadi mõisa härrastemajal enne 1780. aastatel tehtud ümberehitust.

Võib oletada, et uut härrastemaja hakati Loodile ehitama pärast mõisa üleminekut Berend Johann von Bocki valdusse, seega pärast 1728. aastat. Kas ehitades kasutati ära ka mõne varasema hoone osi, ei ole enne põhjalikumaid uuringuid teada. Osa hoone keldrimüüre, ukseava ja puitsillustega seinakonstruktsioonid on väga arhailised ja kuna mõis oli Põhjasõja eel ja järel sama omaniku – Claes von Bocki valduses, võiks ju oletada, et midagi on ka Rootsi ajast säilinud.

18. ja 19. sajandi vahetusel on hoonet pikendatud põhja suunas ja lisatud lõunaküljele kahekorruseline tagasiastega juurdeehitis varaklassitsistlike detailide ja interjöörielementidega. Võimalik, et juurdeehitised tehti varasemate hoonetiibade asemele või ka nende laiendusena. Täpsemalt õnnestub seda loodetavasti selgitada väliuuringute käigus. See etapp võiks ehitusstiili järgi otsustades pärineda Bernhard Ludwig von Bocki ajast või siis hiljemalt Heinrich August von Bocki algusperioodist 19. sajandi esimesel kümnendil. 1795. aasta revisjoniloendist näeme, et mõisal oli suur teenijapere. Kui valitseja ja mõisa ametimehed välja jätta, oli 16 teenijat, peredega kokku üle 30 hinge. Võimalik, et juurdeehitis rajati osaliselt ka nende majutamiseks. Samas viitab esimese korruse ruumide esinduslikkus sellele, et tegu on olnud härrasrahva ruumidega, võimalik et need kohandati enne abiellumist noorperele elamiseks. Sel juhul võiks oletada, et juurdeehitis pärineb 1790. aastast.

Põhikorpuse keskeljel paiknenud puitlõikedekooriga ehitud puitpostidele toetuv varikatuse ja pargiküljel olev veranda koos trepiga on hoonele lisatud 19. sajandi teisel poolel, tõenäoliselt Heinrich von Bocki ajal. Et ta saabus koos abikaasaga Loodile 1857. aastal, võiks oletada, et juurdeehitised on rajatud vahetult enne seda.

Peahoone ümbruse pargi kujundus rohkete ilutaimede ja haljastusega, nagu seda

¹⁵ Loodi mõisa arhitektuur-ehituslik ekspertiis ja detailide inventeerimine, 6.

näeme 20. sajandi algul tehtud fotodel, pärineb 19. sajandi lõpust või 20. sajandi algusest. Samast ajast pärineb peahoone juurde rajatud puukuur.

Interjöörileidude järgi on ümberehitusi hoonesse tehtud ka 1912. aasta paiku. Nimelt on koridori tellisvaheseina tapetseerides kasutatud ajakirja Niva seda aastakäiku. Võimalik, et koridorisüsteem ongi rajatud juba sel ajal.

1930. aastatel on tehtud mõnesuguseid ümberehitusi ja ehitatud hoonesse vaheseinu. Hoone paremas tiivas, praeguse ruumi nr 31 keskel on lammutatud üks vana vahesein ja rajatud kaks uut vaheseina koolijuhataja korteri tarbeks. Ruumi nr 31 seintel esimese tapeedikihiga all olev makulatuur, mis on kleebitud hallikassiniseks värvitud krohvipinnale, pärineb 1936. aasta märtsist. Ka rohelistest glasuurkahlitest ahi on ilmselt sellest perioodist. Teine korter rajati varasemat ruumi pooltades hoone põhjatiiba. Veranda ehitati kinni ja selle ühte nurka paigutati käimlad.

Järgmine ümberehitus on tehtud 1961. aastal. 1930. aastatel ehitatud koridori vahesein koolijuhataja korteri poolses hoonetiivas lammutati. Lammutati ka vestibüüli vasakpoolne sein ja rajati uus sõrestiksein, mis jagas endise vestibüüli pooleks. Veel jagati vaheseinaga pooleks tiibehitise esimese korruse ruum nr 23. Endised käimlad ja sama funktsiooniga verandaväljaehitis lammutati ning uued käimlad rajati vasakusse hoonetiiba.¹⁶

1970. aastatel järgnesid uued, veelgi ulatuslikumad ümberehitused, et kohandada hoone Viljandi spordikooli spordibaasiks. Sel ajal asendati enamik algupäraseid aknaid, lammutati ahjud ning ruumide siseseinad ja laed kaeti saepuru- ja vineertahvlitega.

Fassaadid said 1930. aastate esimesel poolel krohvkatte, krohvi all on algupärane püstlaudis, selle all tõrvapapp. Kandvad välis- ja siseseinad on rõhtpalkkonstruktsioonis, mõlemalt poolt siledaks tahatud palkidest, hoone keskel esineb kohati ka kiviseinu. Seinad ja laed on üle krohvitud 19. sajandil või 20. sajandi algul. Krohvitud lagede all on varasemad kalasabamustris profileeritud laudadega talalaed. Lagedel on kohati maalinguid, mis ehedal kujul on säilinud vestibüülis (TAHVEL XXXIII), teistes ruumides üle lubjatud. Ka palkseinad on vestibüülis ja arvatavasti veel mitmes ruumis kaetud maalingutega, läbivaks motiiviks näib olevat lillornament, mis on kantud otse siledaks tahatud palgipinnale.

Lõunatiiva esimese korruse akendel on kompleksena säilinud algupärased avatäited, välimised ja sisemised piirdelauad, aknalauad ja originaalsulused. Säilinud aknad on heas või rahuldavas seisundis, kuid laudadega kinni löödud.

Osaliselt on alles eri ehitusperioodidest pärinevad siseuksed. Neli 19. sajandist pärinevat tahvelust on oma kohalt eemaldatud. Üks saali tiibuks on saanud rüüstamise tõttu kahjustada: pole kaht alumist uksetahvli. Hästi on säilinud varaklassitsistlikud tahvelused lõunapoolse hoonetiiva esimesel korrusel. Samas on säilinud ka kolme ruumi peegelvõlvlaed ja laekarniisid. Kahel ruumil on need terviklikult säilinud ja nende seisundit võib hinnata rahuldavaks, kolmandas ruumis on säilinud osa laekarniisist.

Algupärased laudpõrandad on tugevasti kulunud ja kahjustatud. Seinad, laed ja põrandad on kaetud saepuruplaadi, vineeri ja muude umbsete materjalidega, mis vajavad eemaldamist. Lõunapoolse hoonetiiva ruumid on rõsked ja vajavad ventileerimist.

¹⁶ EAA M-583-1-247a

Loodi mõisa peahoone on üks väheseid säilinud 18. sajandi keskpaiku rajatud barokseid puithärrastemaju Lõuna-Eestis. Põhiosas on säilinud hoone vanema osa 18. sajandist pärinev ilme ja plaanilahendus, samuti algupärane katuseoolvärk ja muud ehituskonstruksioonid. Eriti väärtuslikuks teevad hoone säilinud 18. sajandi originaalinterjöörid: maalitud talalae ja palkseinad. Enamik meie mõisahooned on 18. sajandi lõpul või 19. sajandil põhjalikult ümber ehitatud ja ehedat 18. sajandi originaalviimistlust on säilinud vaid üksikjuhtudel. 18. sajandi lõpul või 19. sajandi algul rajatud lõunapoolne hoonetiib on samuti väga väärtuslik hästi säilinud stiilsete originaaldetailide ja interjööriosaide tõttu. Toortellisehitisena esindab see konstruktsioonilt 18. ja 19. sajandi vahetuse eesrindlikku, kohalikke ehitusmaterjale ja ökonoomseid ehitusvõtteid propageerivat arhitektuuritrendi. Väärtuslikud olid ka 19. sajandi teisest poolest pärinevad ehituslikud kihistused – praeguseks hävinud, kuid taastamisele kuuluvad stiilsed verandajuurdeehitised ja 19. sajandi lõpust pärinevad tahveluksed, mis esindavad mõisaarhitektuuri hilisemaid arenguetappe. Lõpuks kuulub hoone juurde terviklik aiakujundus, mida näeme 20. sajandi algusest pärinevatel fotodel. Osa kunagisest pargitaimestikust, nt kirjuliiliad ja hostapeenar hoone ees on tänaseni säilinud. Asjatundlikult restaureerituna võiks Loodi härrastemaja olla üks Lõuna-Eesti atraktiivsemaid vaatamisväärsusi ja turismiobjekte.

Lühikronoloogia

- 1584–1599** Heinrich ja Odert Tödwen
- 1599–1622** Maria ja Anton Klodt (Loodi vanamõisas)
- 1622–1679** Klodtid,
- 1641** Wolmar Klodt, vana mõisasüda maha jäetud,
Otto Wilhelm Klodt, mõis üle viidud praegusse asukohta
- 1679–1689** Wilhelm von Bock
- 1689–1728** Claudius (Claes) von Bock
- 1728–1769** Berend Johann von Bock, härrastemaja ehitamine *ca* 1730–
1760
- 1769–1803** Bernhard Ludwig von Bock
- 1803–1857** Heinrich August von Bock, tiibhoonete juurdeehitamine,
ca 1790–1810
- 1857–1903** Heinrich von Bock,
eeskoja, veranda ja puukuuri ehitamine *ca* 1860–1880
- 1903–1911** Bernhard von Bock (Vardi)
- 1913–1918 (1929)** Alfred von Bock
- 1929–1967** Loodi algkool, vaheseinte sisse- ja ümberehitamine
- 1969–1989** Viljandi Rajooni Laste ja Noorte Spordikool, spordibaas ja
postkontor, ulatuslikud ümberehitused, avatäidete asendamine
- 1989–1994** tühi
- 1994–2010** OÜ Nomiko Agro katuse avariiremont 2002–2003 (Muinsus-
kaitseamet)
- 2010–2011** uus omanik Siim Sillamaa alustab hoonete korrastamist

ALLIKAD JA KIRJANDUS

EAA = Eesti Ajalooarhiivi fondid **1865** ja **M-583**.

EKM EKLA = Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv F.199, M 20: Ajalooline traditsioon Paistu kihelkonnas, Öisu, Loodi, Aidu ja Heimtali vald. Kogunud O. Vares suvel 1926.

EKM EKLA F 172 M 4:3 = Andmeid 1905. a. sündmuste kohta Paistu kihelkonnas. Kogunud O. Stamm, 1932. a.

Fotod Viljandi Muuseumi, Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Ülikooli raamatukogu kogudest.

Baltisches Historisches Ortslexikon. Teil I. Estland (einsschliesslich Nordlivland), Köln-Wien, Böhlau 1985.

DBBL = Deutsch-baltisches Biographisches Lexikon 1710–1960. Köln-Wien, Böhlau, 1970.

Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften. Teil: Livland. Bearb, Dr. Astaf v Transehe-Roseneck. Görlitz 1929.

Glümer, C. v. Erinnerungen an Wilhelmine Schröder-Devrient. 3. Aufl. Reclam, Leipzig 1909.

Hagemeister, H. Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. Zweiter Theil. Riga 1837.

Loodi mõisa arhitektuur-ehituslik ekspertis ja detailide inventeerimine. Mõisaprojekt OÜ, koostanud Nele Rohtla ja Peeter Püssim. Tallinn 2001. MKA arhiiv A-4580.

Loodi mõisa peahoone katusekonstruktsioonide restaureerimis- ja remonditööde aruanne. Koost. Hans Priks, Viljandi 2002. MKA arhiiv A-7665.

Stryk, L. v. Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands. Dorpat, 1877.

DAS GUT KERSEL IN DER GESCHICHTE

Mart Siilivask

Das Gut Kersel (estn. Loodi mõis, während der Ordenszeit – 1583 – auch Thedo Moysa genannt) gehörte nach der historischen administrativen Teilung zur Provinz Livland, Kreis Fellin (Viljandi) und Gemeinde Paistu.

Während der Ordenszeit ist das Gut in Besitz der Familie Tödwen gewesen, im Anfang des 17. Jahrhunderts, nach dem Polnisch-Schwedischen Krieg, in Besitz der Familie Klodt übergegangen, seit 1679 aber mehr als 200 Jahre ein Familienbesitz der berühmten Livländischen Adelsfamilie von Bock gewesen.

Es war ein Gut von mittleren Größe, dessen Hakenwert während seiner Blütezeit – der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts – 15 Haken gezählt wurde.

Im 17. Jahrhundert, wahrscheinlich während Wolmar Klodt, dem das Gut im Jahre 1641 bestätigt wurde, oder seines Sohnes Otto Wilhelm (bis 1679) wurde der Gutshof aus der alten Hofstätte im Dorf Wannamois zu seinem heutigen Ort gezogen.

Im Jahre 1679 verkaufte Otto Wilhelm Klodt das Gut seinen Oheime Bernhard und Wilhelm von Bock – Söhne seiner Schwester Elisabeth, die mit Heinrich von Bock zu Gut Lachmes verheiratet war.

Im Jahre 1689 erbte das Gut der Sohn Bernhards, Claudius (Claes) von Bock, der den Familienbesitz auch während des Nordischen Krieges erhielt und im Jahre 1728 seinem Neffe, Berend Johann übergab.

Berend Johann von Bock (1701–1769), war ein geeigneter Landespolitiker, der im

Jahre 1742 Livl. Landesmarschall gewählt wurde und später als Livl. Hofgerichtsassessor und Generalsuperintendent vertrat.

Im Jahre 1731 heiratete er Katharina Elisabeth von Oettingen (1715–1747). Aus dieser Ehe stammten drei Kinder: Eva Juliane (geb. 1736), Berend Ludwig (geb. 1738) und Wilhelm Gustav (geb. 1742). Von seiner zweiten Ehe mit Helene von Schulze zu Woiseck stammten noch drei Kinder, einschließlich der jüngste Sohn Georg Carl Heinrich von Bock, Vater des durch den Roman von Jaan Kross „Der Verrückte des Zaren“ berühmten Timotheus von Bock.

Bernhard Ludwig von Bock (1732–1815), der im Jahre 1769, nach dem Tode seines Vaters, Kersel beerbte, war seit 1764 mit Helene Juliane Zoege von Mannteuffel zu Gut Eigstfer verheiratet. Sie hatten 4 Kinder – 2 Töchter und 2 Söhne, von denen der älteste Sohn Berend Reinhold (geb. 1766) vor 1795 starb. Im Jahre 1795 lebte das alte Ehepaar in Kersel mit seinem erwachsenen Sohn Heinrich August (geb. 1771), dessen Ehefrau Friederica Helena v. Stackelberg (24), Töchter Friederika Helena (27) und Wilhelmina Margaretha (26), deren Gesellschaftsräulein Maria Christiana von Ulf (64) und mit zahlreichen Dienerschaft und deren Kindern – insgesamt 72 Leute.

Mittelst einer Erbcessionstransactes ging die Erbherrschaft am 15. Februar 1803 dem Landrat Heinrich August über.

Heinrich August von Bock (1771–1863) war einer von den meist begabten und gebildeten Gutsbesitzer der Livländischen Aufklärungszeit. Nach Absolvierung der Heitmannschen Privatpansion zu Walk und weiteren häuslichen Unterricht zu Kersel, trat er 1786 in den Militärdienst in Semenovo Garde-Regiment, wovon er 1790 im Dienstgrad eines Capitains verabschied. 1792 trat er den Zivildienst an, anfangs als Kreisgerichtsassessor in Pernauer Landgericht, danach aber als Kreisgerichtsassessor, Kreisdeputierter (1802–1827), Livländischer Landrat (1827–1847) und Oberkirchenvorsteher Pernau-Fellinschen Kreises. Er war einer von den Ideologen der livländischen Bauerverordnung von 1819 und wurde 1809 zum Ehrenmitglied des Livländischen Gemeinnützigen und Ökonomischen Sozietät gewählt. Im Jahre 1834 stiftete er, zusammen mit anderen enthusiastischen Antiquitätsliebhaber, die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. Er besaß auch eine von den ersten und bezeichnendsten Münzensammlungen in Livland.

Von Heinrich von Bocks drei Ehen blieb die erste mit Friederike Helene von Stackelberg kinderlos und wurde 1815 geschieden. Die zweite Ehe mit Sophia Auguste von Wrangell aus Maidel, ergab zwei Söhne, Woldemar (geb. 1816) und Heinrich (geb. 1818). Das Familienglück blieb aber kurz, denn die Mutter der Brüder ist schon 1825 gestorben. 13 Jahre später heiratete Heinrich August mit Charlotte von Sivers aus Heimtal.

Beide Söhne wurden ausgezeichnet gebildet.

Woldemar von Bock (1816–1903) studierte 1833-35 Rechtswissenschaften in Tartu und trat danach den Zivildienst in Fellin und Riga an. Seit 1857 trat er als Landespolitiker und Publizist als Mitarbeiter der Baltischen Monatsschrift auf. Seit 1867 lebte er in Deutschland und publizierte die dreibändige Livländische Beiträge (1867–1871), in denen er die Positionen der livländischen Ritterschaft und Kirche gegen den Panславismus und Angriffe der russischen Presse verteidigte.

Heinrich von Bock (1818–1903) war, ebenso wie sein Vater und Urgroßvater ein berühmter Landespolitiker, ein begabter Vorsteher der konservativen Richtung des baltischen Adels. 1837-40 studierte er Rechtswissenschaften in Tartu, danach reiste er und erweiterte seine Kenntnisse in Deutschland, Frankreich und Italien. 1845–57 wirtschaftete er den Ritterschaftsgut Trikatén, danach aber nahm er die Arbeit in Kersel auf. Zweimal – 1867–72 und 1884–1887 war er livländischer Landrat und seit 1872 bis 1884

Landmarschall. Seine Zeitgenossen haben ihn als einen geschickten Verhandlungsführer gekennzeichnet. Er warnte vor einer Verfassungsreform und trat endlich zurück, weil er die gegen die deutschen Landesbehörden richtete Revision des Senators Manassein nicht verhindert hatte.

Im Jahre 1850 heiratete Heinrich von Bock Wilhelmine Schröder-Devrient (1804-1860) – die weltberühmte Operprimadonna und Richard Wagners Lieblingssängerin. Nach 20 Jahren auf den Bühnen in Dresden, Wien, Paris und London hatte sie, nach den Ereignissen der Dresdner liberalen Revolution von 1848, zurückgezogen und ihre dritte Ehe mit dem 14 Jahre jüngeren verliebten russischen Edelmann war für sie wahrscheinlich auch eine Flucht vor der Öffentlichkeit. Sie lebten einige stille Jahre in Trikaton und auch Kersel, das die Primadonna als das alte Eulennest gekennzeichnete, wo es weder für Möbel noch Gemälde keinen Platz gab. Sie haben da meistens einander die Werke von Goethe vorgelesen oder am Klavier musiziert, manchmal auch vor einem begrenzten Auditorium, das aus den wenigen Nachbarn und ihren Dienstleuten bestand. Nach einem solchen Konzert hatte Wilhelmine gesagt: „Ich soll ja meine Welt haben, anders muß man sterben.“ Im Jahre 1856 machte sie come-back als Konzertartistin und trat auch wieder in Dresden auf, wo sie die Würdenträger geärgert hatte. Danach plante sie nach Amerika zu reisen, das aber wegen Erkrankung nicht mehr möglich war. Im Januar 1860 starb sie in Coburg im 56. Lebensjahre.

Die Brüder Woldemar und Heinrich von Bock starben beide im Februar 1903, der erste in Bamberg und der letztere in Riga. Den Gutsbesitz erbte Woldemars Sohn Berend von Bock (1847–1911), der der letzte Vertreter des alten Geschlechts war. Sein einziges Kind, Tochter Alma starb 1893 wegen Tuberkulose. Alma, Heinrich und Berend von Bock ruhen im alten Lärchenhain an Loodi-Püstmäe in der Nähe von Gutshof Kersel, von dem man sagt, Heinrich August von Bock habe es um 1820 angelegt und da Lärchensamen gesät.

Das alte Herrenhaus selbst stammt von den Zeiten des Berend Johann von Bock. Im Jahre 2003 hat man im Vestibül des Gebäudes reichlich bemalte Dach- und Wandmalereien entdeckt, die aus der ersten Hälfte oder Mitte des 18. Jahrhunderts stammen.

Der rechte Flügel des Herrenhauses, wo einst die Dienerschaft des Hofes lebte, stammt von der Aufklärungszeit – der klaren zopfförmigen Architektur nach wahrscheinlich vom ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts. Es kann wohl eine von den ersten Erneuerungen von Herrschaft von Heinrich August sein.

Einige Wände und Türe sowie der hölzerne Holzschauer in der Nähe des Herrenhauses stammen aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und könnten wahrscheinlich an Heinrichs und Wilhelmines Zeiten erinnern.